

Hilâfet ve Saltanat

Ebu'l-A'la El-Mevdûdî, *çev.* Ali Genceli, Ankara: Hilâl Yayınları, 1972, 4. Baskı, 2018, 512 sayfa.

Leyla ERGENE*

Sekülerleşmenin gittikçe arttığı, geleneksel İslamî anlayışın kapitalizme uygun hale dönüştüğü, devletlerin şirket gibi yönetilmesi anlayışının yerleşmeye başladığı günümüz Müslüman toplumlarında, İslâmî devlet nizamının yeniden teşekkülü mümkün olabilir mi? Bu soru ekseninde *Hilâfet ve Saltanat* adlı eseri, Ebu'l-A'la El-Mevdûdî (1903-1979), 1967 yılında, “*Hilâfet aôr Mülûkiyyet*” adıyla Urduca olarak yazmış, Prof. Dr. Ali Genceli tarafından 1972’de Türkçe’ye çevrilmiştir. Mevdûdî, hacimli eseriyle İslâmî devlet nizamının dayandığı temeller ve geçirdiği değişime dair tarihî bir belge ortaya koymaktadır. Eser, yazarın deyimiyle “Hilâfetin, İslâmın ilk devirlerinde, hangi prensipler üzerinde kurulmuş bulunduğunu, daha sonra, bu müessesenin hangi sebeplerle saltanat idarelerine istihâle ettiğini, bu değişiklikten ne gibi neticelerin ortaya çıktığını, kezâ bu neticelerin ümmet üzerinde nasıl bir reaksiyon meydana getirmiş bulunduğunu” izah eden siyasî nitelikli bir çalışmadır (s. 7) ve dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitabın ihtiva ettiği mevzular, vuku bulduğu tarihi seyir içinde, âyetler, hadisler ve sahabelerin sözlerinden örnekler alınarak, sebep ve sonuçlarıyla birlikte izah edilmiştir. Kitap 1980, 2016 ve 2018 yıllarında üç baskı daha yapmıştır. Hilâfet ve saltanat meselesi bu kadar çok tartışılmasına rağmen, bu konuda ele alınan eserin yaklaşık yarım asırda sadece dört baskısının yapılmış olması düşündürücüdür. Mevdûdî, ömrünü Pakistan’ı dünyaya örnek teşkil edecek modern bir İslâm devleti olarak kurmaya adanmış, İslam toplumunun kültürel ve siyasal emperyalizmden kurtulabilmesi, İslam’ın yeni bir dünya düzeni olarak inşası için Kur’an ve Sünnet’e dayalı bir tecdid ve ihya hareketinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunmuş, bu çalışmalarıyla geniş bir coğrafyayı etkilemiştir.

Kitabın ilk bölümü, “Kur’an-ı Kerîm’in Siyasi Talimi” (s. 13-61) başlığı altında, Kur’an’ın siyasete ait prensiplerinin dayandığı, kâinat hakkındaki düşünceleri muhtelif âyetler ışığında ele almaktadır. Bütün kâinat, insanlar ve insanların istifade ettiği ve edemediği her şey Allah tarafından yaratılmıştır, dolayısıyla hâkimiyet Allah’tan başkasının olamaz. Yazar, insanların daima Allah’ın kanununa boyun eğeceğini, bu kanunları bize ulaştıran vasitanın ise Resûl olduğunu belirtmektedir (s. 28). Ayrıca, “Kur’an’a göre Allah’a ve O’nun Resûl’üne itaat etmek en üstün kanundur” (s. 29) diyerek, beşerî hükûmetin vasıflarını şöyle ifade etmektedir: “Devlet ve hükûmet işleri, Allah’ın otoritesine dayanan ve O’nun namına, O’nun hükümlerini tatbikle mükellef bulunan, “hilâfet” veya “niyabet” esasına dayanan bir idare tarzı ile yürütülecektir.

---

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans 4. Sınıf Öğrencisi, ergene.leyla@gmail.com.

Buna göre, icra organının faaliyet sahası belli ölçüler dahilinde ve belli hududlarla çerçevelenmiştir” (s. 30-31). Hilâfet düşüncesinin esasları “Senin Rabbin, meleklerle: “Ben yeryüzünde halife kılmaktayım” dediği zaman...” (2/Bakara 31) ve benzeri ayetlere dayandırılmaktadır (s. 32). Hilâfet, ne bir ferdin, ne bir hanedanın, ne de herhangi bir ailenin tekelindedir. Böyle bir otorite ancak cemaatin hakkıdır. 24/Nur Suresi 55. âyetindeki ifadeden “Elbette ki onları yeryüzünde halifeler kılarız...” anlaşılman mana da bundan ibarettir (s. 34). Yazar, hükümetin anayasasının bina edileceği temel usulleri 4/Nisâ suresi, 59. ayetine dayandırmaktadır. Yazara göre, “Kur’an-ı Kerim, hükümetin planını gözlerimizin önüne sermiş bulunmaktadır” (s. 55, 56). “Bu bölümde İslâmî hükümetin planı ve İlâhî Kitâb’ın bu husustaki bütün emirleri bir arada müşahade edilebilir” (s. 7).

Birinci bölüm eserin omurgasını oluşturmaktadır. Diğer bölümler burada anlatılan esaslar üzerine inşa edilmiştir. Birinci bölümde açıklanan Kur’an-ı Kerim’in siyasî tâlimi, Hz. Muhammed’in amelî olarak ortaya koyduğu usullerdir. İkinci bölümde ise, “İdarecilik Usûlü” (s. 65-85) adı altında, İslâmî hükümet nizamını diğer hükümet şekillerinden ayıran vasıflar hadislerle açıklanmıştır. Yazara göre, hükümet nizamının esas temelini, hâkimiyet hakkının mutlak surette Allah’a ait olması teşkil eder. Hükümeti idare etmek hakikî bir hükümlanlık değil, asıl hâkimin bir nevi vekilliği, naibliği demektir ki, hukuk dilinde böyle bir idare tarzının ismi “Hilâfet”tir (s. 65-66). Yazar böylece ilâhî kanunun üstünlüğüne vurgu yapar.

Yazar, üçüncü bölümde, “Hülefâ-i Raşidin ve Onların Hususiyetleri” (s. 89-122) başlığı altında, Hülefâ-i Raşidin’in memleket idaresi ve onların özelliklerinden bahsetmektedir: “Hz. Muhammed’den sonra Hülefâ-i Raşidin de devleti aynı metodlarla idare etmişlerdir. Bu zatlar doğrudan doğruya Hz. Muhammed’in emri altında yetişmiş, İslâmî yaşayışın her safhasını bizzat ondan öğrenmişlerdi. Hülefâ-i Raşidin İslâmî yaşayışın iktizası gereğince, bir müşavere hilafetinin zaruri olacağını düşünmüşlerdi. Müslümanlar kendi rızaları ve serbest reyleriyle bu dört halifeyi işbaşına getirdi” (s. 89-90). Yazar, Hülefâ-i Raşidin devrinin özelliklerini izah ettikten sonra, bu anlattıklarının o devrin bir “aydınlık meşalesi” olduğunu açıkladığını ifade etmektedir. Yazara göre, “işte bu devir İslâm’da dinî, siyasî, ahlakî ve ictimai nizamın ölçüsü olarak bilinmektedir” (s. 118-122).

Dördüncü bölümde, “Hülefâ-i Raşidin Hilafetinden Saltanat Devrine Kadar” (s. 125-204) başlığı altında, hilâfet usulünün nasıl saltanat idaresine dönüştüğü üzerinde durulmaktadır. Yazara göre, müslümanların devleti idare ediş tarzlarında meydana gelen bu değişiklik, onların sosyal hayatlarına da etki edip, tahrif etmiştir. Değişme ve bozulma, Hz. Osman’ın hilâfet makamına geçince, kendinden önce uygulanan kabilecilik tasssubu siyasetinin yavaş yavaş değişmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Hülefâ-i Raşidin devrini övmesi ve değişme ve bozulmanın yine bu devirde başlaması para-

doksal bir durumu içermektedir. Yazara göre, iki mesele önemlidir: Birincisi, Hz. Osman'ın Muaviye'yi uzun müddet Şam valiliğinde bırakmış olması ki, Hz. Ali devrinde patlak veren hadiselerin sebebidir. Yazar, Şam'ın stratejik konumu itibariyle, Şam valisi merkezî hükûmete karşı ayaklanacak olsa memleketi ikiye bölmesinin mümkün olmasını gerekçe göstermektedir. İkincisi, Mervan b. Hakem gibi birisinin halifenin katıblığı makamına getirilmiş olmasıdır (s. 139-140). Yazar, bir yandan “Benî Ümeyye mensuplarının çoğu getirildikleri vazifelerin ehli kimselerdi” derken, diğer yandan “Tulekaa” zümresinden olmaları nedeniyle halk arasında rahatsızlık yarattığından Hz. Osman'ın siyasetinin hatalı olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, Hülefâ-i Raşidin'den bir halife olarak, Allah'tan korkan bir idarecinin ne yapması lazımsa hepsini yaptığını, bir müslümana ait işlerin hepsini ifa ettiğini de vurgulamaktadır (s. 141, 149). Eserde Hz. Osman'a yergi ve övgü bir aradadır. Bu doğrultuda, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra karışıklık ve anarşi devri başlamış, bu şartlar altında Hz. Ali halife seçilmiştir. Ancak bir rivayete göre sahabelerden 20 kişi biat etmemiştir. Yazara göre, “Böyle menfi bir tavır, ümmet işlerinin çok nazik bir anına tesadüf ettiği için ayrıca önemlidir. Bu hareket tarzı, ümmeti, hilâfet nizamından “saltanat” tarafına yöneltmekten başka mana ifade edemez. Zira tarih bize göstermektedir ki, son derece iyi niyetli olmalarına rağmen, ileride fitnelerin doğmasına sebep olmuşlardır”(s. 149-154). Yazar, Cemel Vakasını ise Hz. Osman'ın şehadetinden sonra, İslâm tarihinin ikinci talihsiz hadisesi olarak görmektedir. Bu vaka, ümmetin siyasi nizamını bir parça daha hilâfetten uzaklaştırmış ve saltanat tarafına yöneltmiştir (s. 166). Aynı zamanda Muaviye'yi Şam valiliğinden azletmek isteyen Hz. Ali'nin hareketini geciktirmiştir. Yazar, tarihçilerin, Muaviye'yi azletmek istemesiyle Hz. Ali'nin tedbirsizlik etmiş olduğu hükmünü çıkardıklarını belirtmektedir. Ancak kendisi bu fikirde değildir: “Eğer Hz. Ali, Muaviye'yi Şam valiliğinden azletmek hususunda gecikmiş olsaydı mesele başka türlü cereyan ederdi, ve pek de hoş gitmeyen neticeler doğururdu. Eğer o, bu vakadan evvel Şam'a gitmiş olsaydı, ora halkını itaat altına alması kendisi için pek de zor olmayacaktı” (s. 171-172). Yazar, hem Cemel vakasının Hz. Ali'nin hareketini geciktirdiğini belirtip, hem de yukarıdaki cümlede “...gecikmiş olsaydı...” derken ne demek istediği anlaşılamamıştır. Bundan sonra olaylar savaş istikametinde gelişmeye başlamış, hileli hakem olayının ardından Muaviye hilâfeti ele geçirmişti. Bir müddet sonra da Hz. Ali şehid edilmişti. Yazar, Muaviye'nin hilâfeti eline geçirmesini müteakip hilâfetin saltanata dönüştüğünü ve bu yolda gelişmeye başladığını ifade etmektedir (s. 193). Yazar, bu bölümde, Muaviye'nin sahabe olması nedeniyle hürmet edilecek bir zat olduğunu, İslâm'a yaptığı hizmetlerin inkar edilemeyeceğini, onun hakkında ileri geri konuşanın tasvip edilemeyeceğini, fakat Muaviye'nin bu hareketine “Büyük bir hatadır!” demekten başka çare olmadığını vurgulamaktadır. Yazarın bir taraftan Muaviye'ye hürmet edilmesi gerektiğini belir-

tirken, diğer taraftan “Hz. Muaviye” diyememesi, kanaatimizce bir çelişkidir. Bu, çeviriden mi kaynaklanmaktadır, yoksa aslında da böyle midir, bunu bilemiyoruz.

Beşinci bölümde, “Hilafetle Saltanat Arasındaki Fark” (s. 207-285) başlığı altında, farkların neler olduğu, bunların sebepleri ve müslümanların toplumsal yaşayışları üzerindeki etki ve değişiklikleri anlatılmıştır. Yazara göre farklılıkların en önemlisi, Hülefâ-i Raşidin devrindeki fikir hürriyetinin, bu devirde son bulmasıdır (s. 207-217). Yazarın, bütün halifelerden bahsetmeyip, neden sadece Muaviye, Yezid, Benî Mervan, Ömer İbn-i Abdülaziz ve Benî Abbas devirlerini anlattığı anlaşılmalıdır. Yazara göre, “Her ne şekilde olursa olsun bahis mevzuu istihaleden çok kötü neticelerin meydana geldiği bir hakikattir. Bazıları “İslâm, ancak otuz sene devam etmiş ve bitmiştir.” derler. Halbuki meselenin hakikati tamamiyle başkadır. Bu siyasi istihale hareketlerinin toplumsal idrak üzerinde olumlu tesirleri de olmuştur. Bu tesirler sebebiyle toplumsal anlayış tam manasıyla değişmiş, daha derin ve daha mükemmel bir İslâmî şuur meydana çıkmıştır” (s. 277-278). “Artık ümmetin âlimleri tefsir, hadis, fıkıh ve diğer dini ilimleri tedvin etmeye, ders ve fetva vermeye başlamışlardı. Hükümetten tamamen müstağni şartlar altında, otoritenin yardımı olmaksızın, hatta zaman zaman devletten gelen eziyet, haksızlıklar, müdahale ve baskılara rağmen dersler devam ettirilmiştir. İslâm prensiplerini yeryüzüne yayma faaliyetleri bu zatların himmetiyle daha fazla hızlanmıştı” (s. 284). Yazarın, hilâfetin saltanata dönüşmesini yermekle birlikte sonucunu övmesi ise, kanaatimizce bir başka çelişkidir.

Yazar, altıncı bölümde, başlıkta belirtildiği üzere “Müslümanlar Arasında Mezheb İhtilaflarının Başlangıcı ve Bunun Sebepleri”ne (s. 289-307) değinmiştir. Yazara göre, ihtilaf ve ayrılıklar başlangıçta tehlikeli bir durum arz etmiyordu, fikrî kargaşadan ibaretti. Fakat, fikir ihtilaflarına dinî akideler ilave edilince siyasî fırkalar, yavaş yavaş mezhepler haline gelmiştir (s. 289-290). Yazar, bu fırkalardan sadece Şia, Hariciler, Mürci’e ve Mu’tezile’nin fikirleri hakkında bilgi vermiştir.

Yazar, ayrılıkların başlangıcından İmam Ebu Hanife’nin zamanına kadar hiç kimsenin ihtilafli meseleler hakkında “cumhur ulema”nın görüşlerini biraraya getirerek tedvin etmediğini belirterek, yedinci bölümde, “İmam Ebu Hanife’nin Faaliyetleri”nden bahsetmiş (s. 311-344) ve “Hilâfet ve Hilâfete Ait Meselelerde İmam Ebu Hanife’nin Meşreb ve Nazariyeleri” (s. 345-393) adlı sekizinci bölümde, müslümanların dini önderliğini elinde bulunduran kişilerden İmam Ebu Hanife’yi örnek şahsiyet olarak ele almış, görüşlerine yer vermiştir. Dokuzuncu bölümde, “İmam Ebu Yusuf, Faaliyetleri ve Eseri” (s. 397-428) başlığı altında, İmam Ebu Yusuf’un faaliyetleri ve görüşlerine yer verilmiştir. Eser, bazı bölümleri *Tercümanu’l-Kur’an* dergisinde yayımlandıktan sonra kitap haline getirilmiştir. Yazar, dergide yayınlanırken bazı konulara gelen itirazlardan makul bulduklarına ise eserin sonunda cevap vermiştir (s. 429-508).

Elimizdeki eser, siyasî ilim tahsil eden insanların zihninde hilâfet ve saltanat nizamları hakkında oluşacak “İslâmî siyaset nazariyesi nedir, birbirinden tamamiyle ayrı iki siyasî nazariye nasıl olur da İslâmî olabilir?” gibi sorulara cevap verebilmek amacıyla kaleme alınmıştır. Çeviri oldukça yoğun Arapça kelimeler içerdiğinden, kolayca anlaşılabilir bir üslûba sahip değildir. Ancak son baskıda bu sorunun giderildiği görülmüştür. Hülefâ-i Raşidin’le karşılaştırıldığında, günümüz Müslümanlarının İslâm’ı çok farklı anlayış ve yaşayış tarzları ortaya çıkmıştır. Kanaatimizce, Mevdûdî gibi kapitalist düzene karşı çıkan bir ideoloğun aksine, günümüz Müslümanları kapitalizm ruhunu canlandırmayı amaçlayan bir anlayışın savunuculuğunu yapmaktadırlar. Dolayısıyla, Mevdûdî’nin deyimıyla “Hilâfet saltanata dönüşmüştür.”; ancak, günümüz koşullarında, mevcut saltanat anlayışı, Mevdûdî’nin hayal ettiği hilâfete dönüşebilir mi? Bugün asıl cevaplamamız gereken soru belki de budur.